

Нагара М.Б.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль

СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ В УМОВАХ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Nahara M.B.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the
department of international tourism and hospitality business,
West Ukrainian National University, Ternopil

SUSTAINABLE DEVELOPMENT: PARADIGM TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF ECONOMY ECOLOGIZATION

Постановка проблеми. Виклики прискороного процесу глобалізації та транснаціоналізації, непередбачений перебіг подій в світовій економіці, обтяжений пролонгованою світовою кризою, вимагають від суб'єктів господарювання зміни економічного, технологічного, інноваційного та екологічного векторів розвитку. Особливої уваги при цьому заслуговує екологізація управління, що спрямована на гармонізацію відносин підприємства і навколишнього середовища, забезпечення оптимального врахування економічних, соціальних та екологічних інтересів з превалюванням екологічної складової. Зростання ролі екологічного управління є поліморфним феноменом сьогодення та важливим елементом управління в умовах турбулентності бізнес-середовища.

Питання охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів, від яких залежать добробут суспільства, розвиток промисловості та стан здоров'я населення, тісно пов'язані із сучасною концепцією VUCA (аббревіатура від англійських слів volatile (непостійний), uncertain (непевний), complex (складний), ambiguous (неоднозначний)) [15, с. 7]. VUCA – це хаотичне, змінне бізнес-середовище, в якому не існує гарантованої стабільності. При цьому зростає цінність екологічного управління, що передбачає врахування змін внутрішнього і зовнішнього середовища і забезпечення контролю в ситуації наростаючої складності та природної нестабільності.

Довгостроковий економічний розвиток на сучасному етапі можливий тільки як результат формування нової системи використання ресурсів біосфери для підтримки зростання різних видів економічної діяльності. Варто зауважити, що теоретичне підґрунтя екологічного управління є складовою частиною концепції сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти сталого розвитку є предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних авторів. Суттєвий внесок у формування наукових уявлень зробили Г. Брундтланд, В. Беренс, Г. Гардін, Г. Дейлі, Г. Кларк, Д. Медоуз, Д. Мілль, Н. Джоржеску-Роеген, Л. Скутару, К. Хіггінс та ін. Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми слід назвати таких вчених, як: О. Алімов, В. Вернадський, Б. Данилишин, М. Згуровський, М. Кізіма, А. Філіпенко, Є. Хлобистов та ін. Але, незважаючи на велику теоретичну базу, особливості сталого розвитку в умовах екологізація економіки досліджено фрагментарно; відсутня характеристика стійкості і сталості системи, які дають змогу встановлювати пріоритети розвитку, враховуючи ресурсний, людський, економічний та екологічний потенціали.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація підходів щодо визначення поняття «сталий розвиток», а також визначення його взаємодоповнюючих складових. Для досягнення мети було вирішено такі завдання: дослідити генезис категорії «сталий розвиток»; встановити відмінність між поняттями «стійкість» і «сталість»; окреслити основні положення сталого розвитку; удосконалити інтерпретацію поняття «сталий розвиток».

Виклад основного матеріалу дослідження. В кінці ХХ – початку ХХІ століття процеси глобалізації, інформатизації та гіперконкуренції спричинили формування нових концептуальних доктрин, однією з яких є теорія сталого розвитку. Проте підходи до розуміння сутності сталого розвитку, які поширені серед теоретиків, практиків, громадських діячів, не мають концептуальної єдності і є предметом наукових дискусій. Доктрина сталого розвитку є збалансованою соціальною теорією, яка передбачає трансформацію відносин людини і навколишнього середовища з метою

економічного зростання та формування глобального вектора покращення екологічної системи.

Наукова база для розв'язання проблем сталого розвитку має значні історичні нагромадження та тенденцію вдосконалення відповідно до потреб та вимог кожного етапу суспільного розвитку. Появі терміна «сталий розвиток» передували наукові праці засновника національної школи фізичної економії С. Подолинського (1880 р.), який першим з'єднав «фізичне з економічним», класичне вчення В. Вернадського про біосферу та ноосферу, новаторські ідеї щодо цивілізаційного прогресу людства М. Руденка [9, с. 30].

У 1948 р. Н. Вінер зауважував, що люди радикально змінили навколишнє природне і штучне середовище і для того, щоб існувати в ньому, їм потрібно змінити себе [5, с. 15]. Результат цієї праці став поштовхом до зміни економічних поглядів: від принципу кількісного зростання (збільшення) до якісно нового напрямку прогресу – принципу *розвитку* (удосконалення).

Г. Дейлі вважав, що ідеї сталого розвитку активно обговорювались ще до початку роботи комісії Х. Брунтланда. Проте початком дискусій з цього приводу він вважає праці Дж.-С. Мілля, який в 1857 р. запропонував концепцію стабільної економіки, запровадивши поняття «стаціонарний стан», тобто «нульове зростання населення» разом із постійною кількістю фізичного капіталу, але в умовах обов'язкового технічного й етичного вдосконалення [7, с. 53].

Декларації першої конференції ООН з навколишнього середовища в Стокгольмі (1972 р.), наукові доповіді Римського клубу (1997 р.) окреслили зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища і сформулювали ідеї переходу цивілізації до стану «глобальної динамічної рівноваги» [24, с. 884]. Динамічність світової економічної рівноваги як комплексної та різновекторної системи, що сформована з взаємозалежних складових, означала, передусім, стале співвідношення елементів (рівновагу), яке зберігається не тільки при втручанні в економічну систему сьогодні, а й враховуватиме зміни, які будуть в майбутньому.

Теоретичні та емпіричні дослідження свідчать, що категорія «сталий розвиток» має різноманітні трактування. На початках підходи до визначення суті сталого розвитку ґрунтувались на принципі «конкуруючих цілей». За таких умов досягнення сталості стосувалось одного з векторів: задоволення потреб людини, збереження екологічної системи і природних ресурсів, економічного зростання [19, с. 8].

Згідно з рекомендаціями Міжнародної комісії з проблем навколишнього середовища і розвитку, поняття «сталий розвиток» (англ. «sustainable development») трактується як «така форма прогресу або розвитку, яка задовольняє потреби сьогодення, при цьому не зменшуючи можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби». Якщо ж першу частину поняття «sustainable development» перекласти з англійської «sustain» – підкріпляти, підтримувати та «to be able» – бути здібним, то це словосполучення можна трактувати як самозабезпечення розвитку, що дає імпульси, стимул для подальшого руху вперед [22, с. 37].

У більшості випадків сталий розвиток розглядається з позиції екологічно збалансованого вирішення соціально-економічних завдань, при якому зростання добробуту людей не викликає погіршення якості навколишнього середовища і деградації природних ресурсів. У цьому трактуванні основним у понятті «сталий розвиток» є врахування екологічної складової, тобто забезпечення екологічної ефективності. Однак сталий розвиток передбачає реалізацію і другої умови – екологічної справедливості, а саме наявності справедливих відносин як між поколіннями, так і в межах одного покоління, та функціонування стійкої еколого-економічної системи.

Стійка еколого-економічна система повинна прагнути до збереження природного капіталу (наявність біорізноманіття, охорона озонового шару тощо), відновлення природних ресурсів, які можуть відновлюватися (наприклад, біологічні види), або заміщати їх штучними замінниками, прагнути досягнути справедливих відносин (зниження розриву між бідними і заможними, наявність рівності за статтю, національністю тощо).

Поняття «сталий розвиток» було вперше введено в обіг у 1987 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку та підкреслено необхідність відповідності росту національних економік і світової економіки екологічному потенціалу [11]. У 1992 році у Ріо-де-Жанейро на 2-ій Конференції ООН з навколишнього середовища було вперше окреслено основні положення сталого розвитку, задекларовані у програмному документі «Порядок денний на XXI століття», а саме [18, с. 18]:

- трансформація системи цінностей переважної більшості соціальних груп населення у країнах різного рівня економічного розвитку у напрямку зміщення до духовних складових;
- визнання системи критеріїв і вимог до здійснення національної політики по збереженню довкілля;
- забезпечення ефективного управління природоохоронною діяльністю як в національному, так і в міждержавному масштабі;
- здійснення одночасного переходу різних країн до концепції сталого розвитку з врахуванням їх сучасних особливостей розвитку і потенційних можливостей.

Концепція сталого розвитку розроблялась міжнародним співтовариством поступово, визначаючи принаймні три принципові обов'язкові її складові: економічне зростання, соціальний прогрес та захист навколишнього середовища [23].

Незважаючи на гуманістичну, екологічну, соціальну спрямованість концепції сталого розвитку, у наукових колах відсутня спільність поглядів щодо правомірності, життєздатності цієї концепції. Подібні погляди випливають із неправильного вживання терміну «сталий розвиток» (sustainable development). Зазначимо, що його переклад не зовсім коректний, оскільки поняття «розвитку» і «сталості» у певній мірі заперечують одне одного. В ортодоксальній теорії рівновагу визначає статичний стан системи, який досягається впливом різних протилежно спрямованих сил, які взаємно знищуються. Оскільки будь-який невірноважений стан системи є небажаним, то головним завданням сучасних досліджень є виявлення дестабілізуючих соціально-економічних факторів і шляхів відновлення рівноваги. Навіть у динамічних системах стан нерівноваги чергується з їх тривалими станами рівноваги [20, с. 57].

Українські опоненти концепції сталого розвитку вважають небезпечним перенесення її ідеології на національну економіку, яка потребує росту, а не рівноваги. Справді, якщо сталий розвиток – це збалансований розвиток соціально-економічних та екологічних систем, то економічне зростання на засадах високоіндустріального розвитку незмінно супроводжуватиметься експлуатацією природних ресурсів, які з кожним роком вичерпують свій потенціал. При такому підході «сталий розвиток» базується на взаємовиключних положеннях, які роблять проблему економічного зростання невіршеною [18, с. 19].

Реальні позитивні зрушення в майбутньому можливі при досягненні наступних стратегічних пріоритетів державної політики, в центрі яких перебуває людина:

– розвитку інтелектуального потенціалу нації та реалізація інноваційної моделі економічного зростання з метою зміцнення науково-технологічного потенціалу, здатного забезпечити високотехнологічне виробництво і створити новий стратегічний товар – знання та інформацію;

– вдосконалення соціальної політики держави, зокрема, в сфері зростання вартості робочої сили, що сприятиме якісному відтворенню людського капіталу і зростанню конкурентоспроможності країни;

– посилення децентралізації економіки з метою імплементації дієвих соціально-економічних реформ за умов мінімізації екологічних ризиків.

На сучасному етапі досить часто для аналізу специфіки системи, яка б гарантувала якісний рівень життєдіяльності, використовують поряд з терміном «сталий розвиток» поняття «стійкий розвиток». Слід відзначити близькість і відмінність цих категорій.

Стійкість у теорії організації визначається як здатність системи функціонувати в станах, близьких до рівноваги, в постійних умовах, незалежно від зовнішніх і внутрішніх впливів.

Розрізняють два види стійкості:

1) стійкість передбачає здатність системи повернутися у початковий стан після порушення рівноваги;

2) стійкість означає можливість створення удосконаленого рівноважного стану.

Заслугове на увагу підхід С. І. Валянского та Д. В. Калюжного, які стверджують, що терміни «стійкість» і «розвиток» є діаметрально протилежними, адже «розвиток у принципі не може бути стійким» [22, с. 38]. Разом з тим, розвиток є змінами та рухом, що ведуть до комплексності системи та взаємодоповнення її складових елементів. Імпонує наукова думка А. Л. Гапоненко, В. Г. Полянського, які вважають, що розвиток (країни, регіону, соціальної групи, економічної системи тощо) у певний період часу є стійким, якщо він зберігає певний інваріант, тобто не змінює, не ставить під загрозу будь-яку властивість, об'єкт, ставлення [7, с. 43].

У контексті етимологічної інтерпретації В. Н. Ларіна і Л. Н. Швецова визначають стійкість як найважливішу ознаку територіального розвитку, що передбачає збереження умов відтворення потенціалу територій (його соціального, природно-ресурсного, екологічного, господарського та інших складників) [2, с. 45]. Л. І. Абалкін трактує стійкість національної економіки, враховуючи критерії безпеки, стабільності, можливість вирішувати питання стабілізації і розвитку [1, с. 6].

Розвиток є плюралістичним явищем за множиною можливих проявів, неоднозначними є його нерівномірність, поступальність, спрямованість. Заслугове на увагу підхід І. А. Богатирьова в контексті якісних трансформацій. Автор вважає розвиток сукупністю змін різної економічної природи, цілеспрямованості та інтенсивності, які відбуваються в соціально-економічній системі під впливом різних факторів, а також ведуть до переходу підприємства в удосконалені організаційно-економічні стани [3, с. 82].

Послідовниками такого підходу є В. Г. Шинкаренко, Н. Н. Бурмака, які стверджують, що розвиток є незворотними, спрямованими на розв'язання протиріч між системою та зовнішнім середовищем системи кількісними, структурними та якісними змінами відповідно до поставленої мети, наслідком чого є досягнення якісно нового стану системи та отримання соціально-економічного ефекту [20, с. 59].

Узагальнення змісту наукових праць з проблем стійкості та сталого розвитку, систематизація понятійного апарату дають змогу конкретизувати, що стійкий розвиток – це динамічний вектор зростання, що характеризується позитивним значенням. При цьому сталий розвиток передбачає не тільки позитивні значення зростання, але й від’ємні та нульові показники. Отже, відмінність між стійким і сталим розвитком полягає в тому, що при останньому допускаються нульові і від’ємні показники, а амплітуда циклічних коливань значно більша, ніж при стійкому зростанні.

Аналіз публікацій, присвячених дослідженням сталого розвитку, показує глибоке розуміння науковцями існуючих проблем та поступове формування теоретико-методологічних та методичних підходів до їх вирішення. На основі узагальнення поглядів на сутність цієї категорії можна виокремити 5 наукових напрямів змістовної інтерпретації сталого розвитку: раціональне використання природних ресурсів; збереження навколишнього середовища; економічне зростання; покращення соціального захисту; врахування інтересів сучасного і майбутнього поколінь.

Деякі дослідники, зокрема Л. Корнійчук, В. Шевчук, використовують спрощене розуміння поняття «сталий розвиток». Йдеться про ототожнення сталого розвитку з «розвитком без зростання, тобто без виходу ресурсопотоку за межі регенеративних і поглинаючих можливостей довкілля» [12, с. 10].

Однобічним є трактування цієї категорії як сукупності динамічних імпульсів, що не трансформують глобальну цивілізацію за межі господарської біосфери. Г. Розенберг, Д. Гелашвілі, Г. Краснощоків визначають сталий розвиток як сукупність якісно-кількісних характеристик зростання, що не виснажують наявні ресурси та зберігають цілісність навколишнього світу [16, с. 102]. При цьому В. Данилов-Данильян, К. Лосєв стверджують, що стійкий розвиток – це здатність системи досягати поставлених цілей, незважаючи на дестабілізуючий вплив внутрішнього і зовнішнього середовища за рахунок використання соціально-економічних та екологічних ресурсів [10, с. 126].

Раціональним та значущим для використання у практичній діяльності є економічний підхід до теоретичного обґрунтування сталого розвитку. Такий підхід викладений у працях Б. Данилишина, С. Дорогунцова. На думку цих вчених, сталий розвиток є системою відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення [9, с. 135]. Послідовниками такого підходу є Б. Буркинський, А. Осауленко, В. Степанов, С. Харічков, які під сталим розвитком розуміють «здатність системи витримувати зміни, спричинені зовнішніми та внутрішніми впливами в економічних та екологічних підсистемах, а також здатність збереження визначеної динамічної рівноваги» [4, с. 250]. Відомі науковці В. Волошин, О. Горленко, Р. Нуртдінов, В. Кухар визначають сталий розвиток двобічно. По-перше, як систему покращення якості життя, ренатуралізації природи та підвищення виробництва громадської праці [6, с. 199]. По-друге, як інституціалізовану форму економічного розвитку, пов’язану з поступальним рухом суспільства в цілях досягнення об’єктивно прогресивної системи суспільних цінностей, на основі гармонійного поєднання економічних, екологічних і соціальних факторів [13].

Специфічним є підхід, що враховує інтереси майбутніх поколінь. Так, А. Садеков характеризує сталий розвиток як «форму соціально-економічного розвитку суспільства на базі постіндустріальної моделі господарювання і з використанням механізмів еколого-економічного управління». При цьому враховуються інтереси сучасного і майбутнього поколінь, які спрямовані на досягнення рівноваги між потенціалом природи та потребами людей [17, с. 280]. Схожої думки дотримується З. Герасимчук, яка інтерпретує сталий розвиток як «процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя теперішніх і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища» [8, с. 152].

Найбільш імпонує соціальний підхід, який акцентує увагу на вдосконаленні соціальної сфери та соціальних відносин в процесі розвитку. Заслуговує на увагу визначення сталого розвитку, викладене М. Подпругіним. Науковець вважає, що сталий розвиток є комплексним процесом, що передбачає покращення умов життя на основі досягнення збалансованого соціально-економічного й екологічного розвитку, що відбувається з врахуванням ресурсно-географічного потенціалу регіону та соціально-економічної інфраструктури [14, с. 219]. При цьому О. Ханова, С. Скібіна зазначають, що сталий розвиток є сукупністю взаємозалежних соціальних, економічних, управлінських та природоохоронних заходів, спрямованих на створення системи суспільних відносин на основі партнерства, етичних цінностей, екологічно чистого довкілля [21, с. 29].

Узагальнення понятійного апарату розвитку та сталості обумовило необхідність удосконалення інтерпретації даного поняття. Отже, на наш погляд, сталий розвиток – це плюралістичний, комплементарний процес, що перебуває у взаємозв’язку з економічними, соціальними та екологічними системами, зумовлює їх динаміку і спрямованість з метою примноження і якісного зростання інтегрального соціально-еколого-економічного ефекту, збереження та збагачення навколишнього природного середовища. Складові елементи сталого розвитку та їх взаємозв’язок представлено на рис. 1.

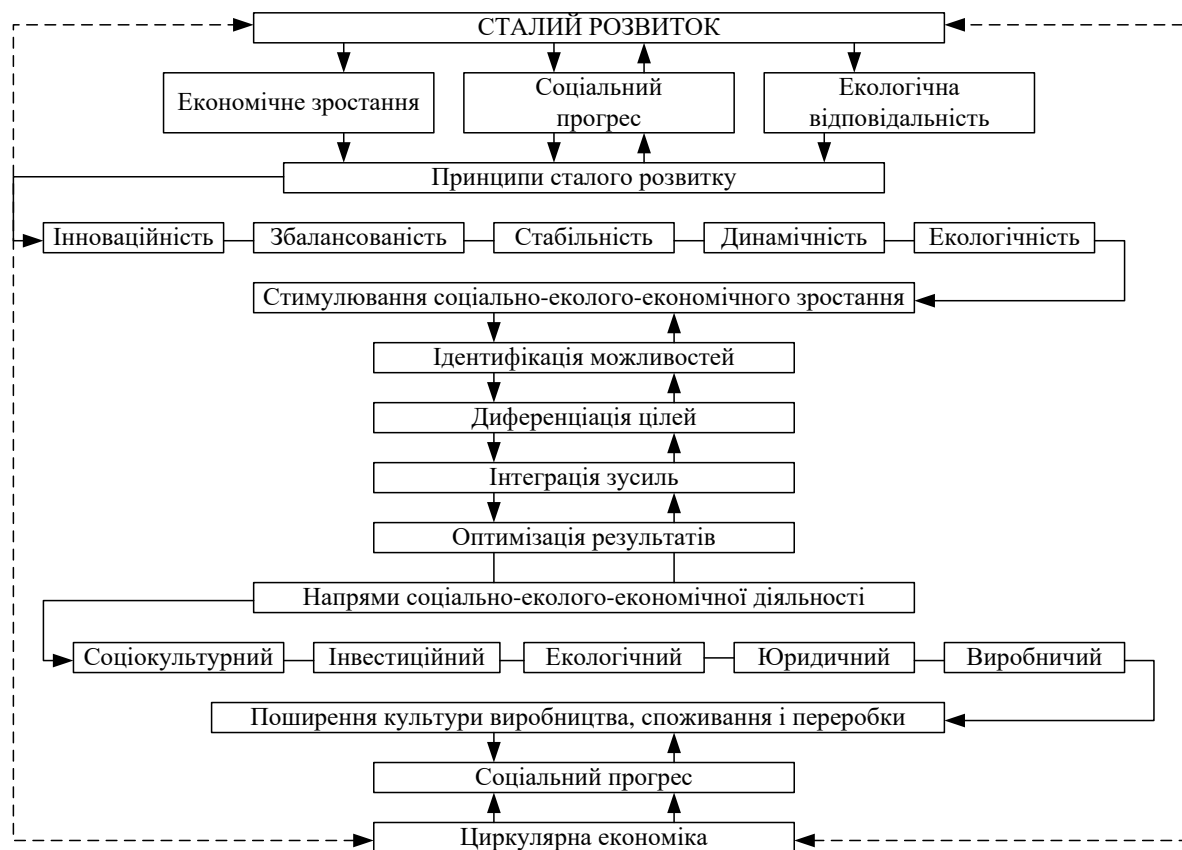

Рис. 1. Логіко-структурна схема сталого розвитку

Джерело: розробка автора

Таким чином, об'єктивною необхідністю в умовах циркулярної економіки є стрімке зростання значення сталого розвитку для соціально-економічного прогресу та збереження природного навколишнього середовища.

Варто додати, що в економічній сфері стратегічною метою сталого розвитку є створення соціально та екологічно ефективною і безпечною економіки, яка забезпечує гідний рівень життя населення, конкурентоспроможність продукції, гнучкість і швидку адаптацію до змін ринкової кон'юнктури.

В екологічній сфері домінуючою ціллю є збереження і відновлення природних екосистем, стабілізація і покращення якості довкілля, зниження викидів шкідливих речовин у водні об'єкти та атмосферу, скорочення маси твердих і рідких відходів, організація їх переробки й утилізації.

У соціальній сфері головним пріоритетом є досягнення науково обґрунтованих параметрів якості життя населення, збільшення середньої тривалості життя населення, покращення умов проживання і функціонування людини, розвиток соціальної активності, планування сім'ї та раціоналізація масштабів і структури особистого споживання, забезпечення рівних можливостей в отриманні освіти та медичної допомоги, соціальний захист людей похилого віку та інших соціально вразливих груп населення.

При цьому передбачається формування етики сталого розвитку шляхом вироблення свідомого ставлення до біосфери як фундаменту життя, дотримання законів її розвитку, а також обмежень і заборон; розвиток етики ефективного господарювання, раціонального споживання і здорового способу життя.

Необхідно підкреслити, що пріоритет сталого розвитку передбачає трансформацію акцентів з економічних на еколого-соціальні, з матеріальних на духовно-інформаційні цінності, а також гармонізацію взаємодії суспільства із навколишнім середовищем.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, враховуючи сказане вище, можна зробити висновок, що економічне зростання і розвиток створюють умови, необхідні для збереження екологічної рівноваги і досягнення соціальних цілей, утворюють необхідну матеріальну основу для сталого розвитку. При цьому розвиток високоефективних технологій нового покоління загострює проблеми збереження екологічної рівноваги у природі, раціонального використання ресурсів і мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище. Це, в свою чергу, свідчить про необхідність імплементації систем, механізмів та інструментів екологічного управління у практичну діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання.

Література

1. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность: угрозы и их отражение. *Вопросы экономики*. 2014. № 12. С. 4-13.
2. Бібік Н. В. Індикатори сталого розвитку міжнародна практика та українські реалії. *Економіка і регіон*. 2017. № 2(21). С. 43-48.
3. Богатирьев І. О. Ефективність розвитку підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 8. С. 79-84.
4. Буркинский В. Б., Степанов В. Н., Харичков С. К. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития. Одесса : Феникс, 2016. 575 с.
5. Винер Н. Кибернетика или управление / пер. с англ. ; под. ред. Г. Н. Поварова. 2-е изд. Москва : Наука, 2000. 217 с.
6. Волошин В. В. Підходи до концепції сталого розвитку та її інтерпретації стосовно України. *Український географічний журнал*. 2013. № 3. С. 197-202.
7. Гапоненко А. Л., Полянский В. Г. Развитие региона: цели, закономерности, методы управления : монография. Москва : РАГС, 2014. 228 с.
8. Герасимчук З. В. Екологічна безпека регіону: діагностика і механізм забезпечення : монографія. Луцьк : Луц. держ. техн. ун-т., Надстир'я, 2015. 280 с.
9. Данилишин Б., Дорогунцов С., Міщенко В. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ : РВПС України, 2001. 716 с.
10. Данилов-Данильян В. И. Устойчивое развитие (теоретико-методологический анализ). *Экономика и математические методы*. 2013. Т. 39. С. 123-135.
11. Доповідь Конференції Організації Об'єднаних націй щодо захисту навколишнього середовища і розвитку. Ріо-де-Жанейро. 3-4 червня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text (дата звернення: 15.07.2021).
12. Корнійчук Л., Шевчук В. Сталий розвиток і глобальна місія України. *Економіка України*. 2014. № 4. С. 4-13.
13. Нуртдинов Р. М., Нуртдинов А. Р. От теории экономического роста к концепции устойчивого развития: вопросы переосмысления. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/ot-teorii-ekonomicheskogo-rosta-k-kontseptsii-ustoychivogo-razvitiya-voprosy-pereosmysleniya> (дата звернення: 16.07 2021).
14. Подпругин М. О. Устойчивое развитие региона: понятие, основные подходы и факторы. *Предпринимательство*. 2012. № 24. С. 214-221.
15. Раджу Наві, Прабху Джайдіп. Економні інновації: як створити більше з меншими ресурсами / пер. з англ. Київ : FUND, 2015. 208 с.
16. Розенберг Г. С., Гелашвили Д. Б., Хасаев Г. Р. Экологическое образование и образованность – два «кита» устойчивого развития. Самара : Самарский гос. эконом. ун-т, 2014. 292 с.
17. Садеков А. А. Предпринимательство и устойчивое развитие. Донецк : Донец. гос. ун-т экономики и торговли им. М.Туган-Барановского, 2012. 449 с.
18. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір : монографія. Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2004. 392 с.
19. Старикова Е. А. Современные подходы к трактовке концепции устойчивого развития. *Вестник РУДН. Серия: Экономика*. 2017. № 1. Т. 25. С. 7-17.
20. Тарасевич В. М. Економічна синергетика: концептуальні аспекти. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 4. С. 56-62.
21. Ханова О. В., Скібіна С. О. Сталий розвиток країн ЄС: методика й індикатори оцінювання. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. С. 20-32.
22. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрями досліджень. *Економіка України*. 2011. № 1. С. 36-42.
23. Agenda 21: Sustainable Development Goals. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/agenda21> (дата звернення: 15.07.2021).
24. Blinc R., Zidan'sek A., Slaus I. Sustainable development and global security. *Energy*. 2017. Volume 32. Issue 6. P. 883-890.

References

1. Abalkin, L.I. (2014), "Economic security: threats and their reflection", *Voprosy ekonomiki*, no. 12, pp. 4-13.
2. Bibik, N.V. (2017), "Indicators of sustainable development: international practice and Ukrainian realities", *Ekonomika i rehion*, no. 2(21), pp. 43-48.
3. Bohatyrov, I.O. (2012), "The efficiency of enterprise development", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 8, pp. 79-84.
4. Burkinskiy, V.B., Stepanov, V.N. and Kharichkov, S.K. (2016), *Ekonomiko-ekologicheskie osnovy regionalnogo prirodopolzovaniia i razvitiia* [Economic and ecological foundations of regional environmental

management and development], Feniks, Odessa, Ukraine, 575 p.

5. Viner, N. (2000), *Kibernetika ili upravlenie* [Cybernetics or Management], Nauka, Moskva, Russia, 217 p.

6. Voloshyn, V.V. (2013), "Approaches to the concept of sustainable development and its interpretation in relation to Ukraine", *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*, no. 3, pp. 197-202.

7. Haponenko, A.L. and Polianskiy, V.G. (2014), *Razvitie regiona: tseli, zakonomernosti, metody upravleniya* [Regional development: goals, patterns, management methods], monograph, RAGS, Moskva, Russia, 228 p.

8. Herasymchuk, Z.V. (2015), *Ekolohichna bezpeka rehionu: diahnostryka i mekhanizm zabezpechennia* [Ecological safety of the region: diagnostics and support mechanism], monograph, Luts. derzh. tekhn. un-t, Nadstyria, Lutsk, Ukraine, 280 p.

9. Danylyshyn, B., Dorohuntsov, S. and Mishchenko, V. (2001), *Pryrodnoresursnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy* [Natural resource potential of sustainable development of Ukraine], RVPS Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 716 p.

10. Danilov-Danilian, V.I. (2013), "Sustainable development (theoretical and methodological analysis)", *Ehkonomika i matematicheskie metody*, Vol. 39, pp. 123-135.

11. "Report of the United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro. June 3-4, 1992", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text (access date July 15, 2021).

12. Korniiichuk, L. and Shevchuk, V.S. (2014), "Sustainable development and the global mission of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 4, pp. 4-13.

13. Nurtudinov, R.M. and Nurtudinov, A.R. "From the theory of economic growth to the concept of sustainable development: questions of rethinking", available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/ot-teorii-ekonomicheskogo-rosta-k-kontseptsii-ustoychivogo-razvitiya-voprosy-pereosmysleniya> (access date July 16, 2021).

14. Podprugin, M.O. (2014), "Sustainable development of the region: concept, main approaches and factors", *Predprinimatelstvo*, no. 24, pp. 214-221.

15. Navi, Radjou and Jaideep, Prabhu (2015), *Ekonomni innovatsii: yak stvoryty bilshе z menshymy resursamy* [Frugal Innovation: How to do more with less], FUND, Kyiv, Ukraine, 208 p.

16. Rozenberg, G.S., Gelashvili, D.B. and Khasaev, G.R. (2014), *Ekologicheskoye obrazovaniye i obrazovannost' – dva «kita» ustoychivogo razvitiya* [Environmental Education and Education are two "Whales" of Sustainable Development], Samarskiy gos. ekonom. un-t, Samara, Russia, 292 p.

17. Sadekov, A.A. (2012), *Predprinimatelstvo i ustoychivoye razvitiye* [Entrepreneurship and sustainable development], Donets. gos. un-t ehkonomiki i tovgovli im. M.Tugan-Baranovskogo, Donetsk, Ukraine, 449 p.

18. Semiv, L.K. (2004), *Rehionalna polityka: liudskyi vymir* [Regional Policy: the Human Dimension]. Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine, 392 p.

19. Starikova, E.A. (2017), "Modern approaches to the interpretation of the concept of sustainable development", *Vestnik RUDN. Seriya: Ekonomika*, no. 1, Vol. 25, pp. 7-17.

20. Tarasevych, V.M. (2016), "Economic synergetics: conceptual aspects", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 4, pp. 56-62.

21. Khanova, O.V. and Skibina, S.O. (2017), "Sustainable development of EU countries: evaluation methodology and indicators", *Problemy ekonomiky*, no. 3, pp. 20-32.

22. Shubravskaya, O. (2011), "Sustainable economic development: concepts and directions of research", *Ekonomika Ukrainy*, no. 1, pp. 36-42.

23. Agenda 21: Sustainable Development Goals, available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/agenda21> (access date July 15, 2021).

24. Blinc, R., Zidan'sek, A. and Slaus, I. (2017), "Sustainable development and global security", *Energy*, Volume 32, Issue 6, pp. 883-890.